

ΙΣΤΟΡΙΚΑ.

Ἀνασκευὴ τῆς γνώμης Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρ-
ναδέως ἐπὶ τοῦ παρὰ Θουκυδίδην διαλόγου τῶν
Ἀθηναίων καὶ Μελίων (Ε. § 35—112).

II

Ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν ὁ Διονύσιος ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐπικρίσει ἐπιρρίπτει κατὰ τοῦ Θουκυδίδου εἶνε ἀληθῶς σοβαρὰ καὶ ἀξία πολλῆς μελέτης· διότι δι' αὐτῆς ἐξέρχεται πλέον οὗτος τοῦ κύκλου τῶν γνωστῶν γραμματικῶν καὶ γλωσσολογικῶν αὐτοῦ ἐπικρίσεων καὶ τὸ πρᾶγμα λαμβάνει ὅλως διόλου διάφορον χαρακτῆρα· καθόσον δὲν πρόκειται πλέον περὶ ἀναρμοδιότητος καὶ ἀκαίρου χρήσεως λέξεως τινος, οὔτε περὶ βδισμένης, ἢ τραχείας τινὸς συντάξεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκφυενδονιζομένης κατηγορίας προσβάλλεται καὶ διαμφισβητεῖται τὸ οὐσιωδέστατον ἐκεῖνο προσόν, ὅπερ δέον πᾶν μὲν ἔργον ἱστορικὸν νὰ χαρακτηρίζῃ, ἰδίᾳ δέ, κατὰ τὴν κοινὴν πάντων ὁμολογίαν, εἰς τὴν ἀθάνατον τοῦ Θουκυδίδου συγγραφῇν διαλαμβάνει.

Καὶ τοιαύτη τις μορφή κατὰ τοῦ Θουκυδίδου, ἀναφερομένη εἰς πράγματα καὶ οὐχὶ εἰς τύπους παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ πολὺς Ἀγγλος ἱστορικὸς Grotte εὐρίσκων ὑπερβολικὰς τὰς κατὰ τοῦ Κλέωνος κατηγορίας τοῦ Θουκυδίδου θέλει πῶς ν' ἀπαλλάξῃ ἀπ' αὐτῶν τὸν βυρσοδέψην, τὸν Ἀλφειοῦ ἀνάγκην ἔχοντα, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ τοιαύτη σφιδρὰ καὶ δριμύεια τοῦ Θουκυδίδου ἐπιθεσις δέον νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν πολιτικῶν ἢ μᾶλλον τῶν κομματικῶν ἀρχῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Κλέωνα· διότι, ὡς γνωστόν, ὁ Θουκυδίδης ἦτο ὁπαδὸς ἐνθερμὸς καὶ θιασώτης ἄκρος τοῦ ῥήτορος τοῦ Ἐπιταφίου, τοῦ Περικλέους. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀπαιτεῖ μακρὰν καὶ διεξοδικήν τὴν ἀπόδειξιν, ἅτε αὐτῶν τῶν πραγμάτων προφανῶς παρεχόντων ἱκανὴν ἐξήγησιν καὶ τρανώτατα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας βωόντων. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦ τῶν Μελίων καὶ Ἀθηναίων διαλόγου διαφέρει· καθόσον ἐν αὐτῷ ψέγεται ὁ Θουκυδίδης ὡς ἀμαρτήσας κατὰ τὸν Διονύσιον περὶ οὐσιώδη τινὰ καὶ λίαν σοβαρὰ πρὸς τε τοὺς χρόνους δηλ. καὶ τὰ πράγματα, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὰ ἦδη τῶν προσώπων.

Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Θουκυδίδης, καθὼς καὶ πᾶς ἄλλος ἱστορικὸς, δὲν ἠδύνατο πανταχοῦ πάντοτε παριστάμενος νὰ παρουσιάξῃ αὐτὰ ταῦτα τὰ λεγόμενα ἐκάστοτε ἐκ στενογραφίας ὑπὸ τὴν πραγματικὴν αὐτῶν μορφήν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ῥητὴν αὐτοῦ ὁμολογίαν αἱ δημηγορίαι καθὼς καὶ ὁ ἐνταῦθα παρουσιαζόμενος μόνον διάλογος ὑπὸ τῆς φύσεως τῆς συζητήσεως ἀναγκαιῶς ὑπαγορευόμενος καὶ ὅλως γυμνὰς ὑπὸ τὰς εἰδεχθεστάτας αὐτῶν ὅψεις χρησιμεύων νὰ παρουσιάξῃ τὰς τραχείας καὶ βαρβάρους τῶν Ἀθηναίων ἰδέας εἶνε ἰδία τοῦ Θουκυδίδου συνθέματα, ἔχοντος πάντοτε ὑπ' ὅψει περιλήψιν τινὰ τῶν ἀληθῶς γιγνομένων καὶ ὀδηγούμενου ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων· ἴδου τί λέγει. «Ὡς ἂν ἐδόκουν ἔμοι ἐκάστος περὶ τῶν αἰεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστα

εἰπεῖν ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς συμπίσεως γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων οὕτως εἰρηται»¹. «Ὡστε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Θουκυδίδης τηρήσας τὸ σύνθημα αὐτοῦ πρόγραμμα, καθ' ὃ ἀντὶ ἰδίων κρίσεων ἐπὶ ἐκάστου ἱστορικοῦ γεγονότος, ὅπως πράττουσιν οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ, εἰσάγει αὐτὰ τὰ πράγματα δικαιολογούντα τὴν πορείαν αὐτῶν πλάττων τὸν διάλογον οὕτως ἀκριβῶς, ὅπως ἡ ψωνὴ τῶν πραγμάτων ὑπηνόρευεν· ἀλλ' ἐν τούτοις ἀκριβῶς τοῦτο ἀρνεῖται ὁ Διονύσιος· πλὴν πολὺ ἐσφαλμένως. Καθόσον οὐδεὶς μὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἰδέαι, ὡς προσβάλλουσιν καὶ ὑποστηρίζουσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἀθηναϊκῆς κυβερνήσεως εἶνε ψρικταὶ καὶ ἀπάνθρωποι· διότι εἰς οὐδὲν ἄλλο καταλήγουσι παρὰ εἰς τὴν ἄρσιν παντὸς ὁσίου καὶ δικαίου καὶ εἰς τὴν παντὶ σθένει ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἀδιαφόρως πρὸς πᾶν μέσον τοῦ ὁποίου θὰ κάμωσι χρῆσιν πρὸς τοῦτο, ἀρκεῖ μόνον νὰ διαφαίνηται ποῖα τις ἐγγύη ἐπιτυχίας· εἶνε πραγματικῶς τοιαῦται, ὥστε δύναται νὰ φέρωσί τινα εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ οἰκτείρῃ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλ' οὐδέποτε ὅμως ἡ φύσις αὐτῶν, ὅσον ὁ πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς διετυπώθησαν, συνδυασμός καὶ ἂν φαίνηται διεδραμαμένος πῶς καὶ σκολιός, οὐδόλως ἀποκλείει πᾶσαν πιθανότητα ὑπάρξεως αὐτῶν καθόλου, διότι, ἂν ὁ Θουκυδίδης ἀναγράφῃ τὰς ἰδέας, ὡς ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων διὰ τῶν αὐτῆς ἀντιπροσώπων ἐξέφρασεν, παρεδέχετο τὴν ὑπαρξιν τούτων καὶ ἐν τῇ ἀτομικότητι δηλ. ὅτι τοιαῦται ἰδέαι ἠδύναντο νὰ ὑπάρξωσιν ἀτομικῶς ἐπὶ τῶν μελῶν μιᾶς οἰαδῆποτε κοινωνίας, τότε τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο πολὺ σκανδαλώδες, ἐπεὶ δὲ τοιούτων θεμελιωδῶν ἀρχῶν δυσκολώτατα δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ἀτομικῶς ἀρνησιν ὑφισταμένην μόνον ἐν τοῖς ἐκτὸς τῆς ἱστορίας ἀθέσμοις ἔθνεσιν. Ἐνταῦθα ὅμως τὸ πρᾶγμα ἔχει ἄλλως· διότι πρόκειται ἀκριβῶς περὶ πολιτικῆς, καὶ οὐχὶ περὶ ἀτόμων. Ἐπὶ ταύτης λοιπὸν τῆς οὐσιώδους διαφοράς στεριζόμενος ὁ σοφὸς Γερμανὸς Krieger σφοδρῶς ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ Διονυσίου, τοῦ ὁποίου τὴν γνώμην ἄρδην ἀνατρέπει διὰ τῶν ἐξῆς.

«Τοῦ διαλόγου τούτου φαίνεται ὅτι τοῦτο εἶνε τὸ πνεῦμα, ἵνα καταδείξῃ, ἐπὶ παραδείγματός ποῖα μέσα μετεχειρίσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς αὔξησιν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ὅπερ κράτιστα ἐπέτυχεν διὰ τούτου, διότι τοὺς πρέσβεις, οἵτινες ὅλην πολιτείαν ἐκπροσωποῦσιν, εἰσέγαγεν ὁμιλοῦντας. Οὗτοι λοιπὸν δὲν ὁμιλοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ἐκ μέρους τῆς πολιτείας· δὲν διασαφίζεται ὁ τρόπος τοῦ φρονεῖν καὶ πράττειν ἀτόμων, ἀλλ' ὅλης πολιτείας· ἐπεὶ δὲ ταῦτα φαίνονται ψαῦλα καὶ διεστραμμένα τὸ σφάλμα δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν συγγραφέα· ἐξ ὧν δὲ λέγει ὁ Διονύσιος καταδεικνύεται ὅτι θέλει τὴν ἱστορίαν νὰ εἶνε πανηγυρικὴ ἢ ἐπὶ τέλους ἐκ πανηγυρικῶν καὶ τραγῳδιῶν τὴν ἀνακαίνισιν τῶν Ἀθηνῶν»².

1) Θουκυδ. Α'. 22.

2) «Ο Κρίγερς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐκφράζεται ὡς ἐξῆς· «Cujus in hoc colloquio proponendo consilium videtur illud fuisse, ut exemplo proposito, quibus artibus, ut rempublicam suam augerent Athenienses tunc temporis usi essent, ostenderet, id quod uo-

Τοιαύτης πραγματικῶς ἐλάχιστά εὐαρέστου ψυχρολουσίας ἔπρεπε τὰ τύχη ἢ τόσον τολμηρά, ὅσον καὶ ἀδικαιολόγητος γνώμη τοῦ Διονυσίου.

Καθότι πάσα πολιτικὴ πάντοτε ὄχι μόνον ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις καιροῖς, καθ' οὓς τὴν πνευματικὴν διάπλυσιν τῆς τότε ἀνθρωπότητος ταπεινότερα καὶ ἄγαν περιορισμένα διδάγματα ἐθνικῆς θρησκείας ἀνελάμβανον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς σημερινοῖς κράτεσιν, ἐν οἷς τελεία ὑπὸ τῶν ὑψίστων διδασκαλιῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνακαίνις ἐγίνε τὴν αὐτὴν ὁδὸν τρέπεται ἐν παρομοίᾳ περιστάσει. Τοῦτο δύναται μὲν νὰ κατανοήσῃ πᾶς τις μελετῶν τὴν ἱστορίαν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἀκόμη τῶν Εὐρωπαϊκῶν χριστιανικῶν κυβεργήσεων, σαφέστατα δὲ πληροφορεῖται ἀκούων τὴν ἐνδόμυχον φωνὴν λαῶν ὁλοκλήρων στεναχόντων καὶ μέχρις οὐρανοῦ διαμαρτυρουμένων διὰ τὴν ἥκιστα χριστιανικὴν ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης ἐνὶ ἐκάστῳ. Οὐδόλως πρέπει νὰ ταράττῃ ἡμᾶς ἡ διαγωγὴ τῶν Ἀθηναίων ζώντων ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν εἰς τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτῶν δέλτους ἦτο ἀναγεγραμμένη ἡ ἀρχὴ ἐκείνη, καθ' ἣν καλὸς κάγαθος ἦτο ὁ δυνάμενος νὰ ὠφελῇ τοὺς φίλους καὶ ἐκδικῇ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Τὰς σκληρὰς καὶ ἀπανθρώπως τὰς πολιτικῆς ἐκείνης ιδέας, ἐν αἷς ἡ ἰσχὺς τοῦ δικαίου παραγκωνίζεται καθόλου δὲν ὀφείλομεν νὰ εὐρίσκωμεν λίαν ἀναγνώστους ἀκούοντες εἰσέτι ζωηρότατα ἐν τῇ σήμερον κρατούσῃ πολιτικῇ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης τὴν ἐπίσης δυσάρεστον ἡχὴ τοῦ τολμηροῦ ἐκείνου λογίου, ὅπερ ὁ τέως διδμηροῦς τῆς γερμανικῆς αὐτῆς ἀρχιγραμματεὺς, ὁ Βίσμαρκ, διεκήρυξεν. «Ἡ ἰσχὺς ἀνωτέρα τοῦ δικαίου εἶνε.»

Ἐὰν παραδεχθῶμεν ὡς ἀνυπάρχτους, ὅπως ὁ Διονύσιος διατείνεται, τὰς ιδέας καὶ τὴν διαγωγὴν, ἣν ἔδειξαν οἱ εἰδωλολάτραι Ἀθηναῖοι ἀπέναντι τῶν Μηλίων, ἐπειδὴ φαίνονται ἥκιστα ἀρμόζουσαι πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸ ἐνδοξον παρελθόν τῆς πόλεως αὐτῶν, πῶς θὰ δικαιολογήσωμεν τότε τὰς σκληρὰς σκέψεις καὶ τὸ ἀπάνθρωπον διάδημα τοῦ χριστιανοῦ ἀγγλοῦ ναυάρχου, τοῦ ἀλόγως κατὰ πολλῶν διάφορον ἐποχὴν βομβαρδίσαντος τὴν Κοπεγχάγην;

Ἡ οὕτω παρὰ τῆς πολιτικῆς οἰασθήποτε ἐποχῆς διδομένη ὀλίγη προσοχὴ περὶ τὴν θεωρητικὴν ὑπόστασιν τοῦ δικαίου καὶ ἀθέτησις αὐτοῦ δυστυχῶς εἶνε γεγονός, γεγονός πανταχοῦ τῆς ἱστορίας μετρουόμενον. Ἀλλὰ μήπως διὰ τοῦτο πταίει ἡ ἱστορία; Δικαιούμεθα ἄρα γε νὰ μεμφώμεθα καὶ ἐπικρίνωμεν αὐτήν, ὅπως ὁ Διονύσιος; Ἀντὶ τούτου ἂψ ἑαυτοῦ ἀναιρουμένου προτιμότερα εἶνε διὰ τὴν κοινωνίαν μᾶλλον σοβαρὰ μελέτη καὶ βαθεῖα ἐξέτασις τῶν τοιού-

των σκοτεινῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, ἐπειδὴ δι' αὐτῶν διδασκόμενοι τὴν ἀποφυγὴν παρομοίων ἀγόμεθα νὰ οἰκτερώμεν τὴν ταλαίπωρον ἀνθρωπότητα ἀκούσιως ἐνίοτε ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῆς ἀτελείας ἐξολισθαίνουσιν καὶ καταδιβαζομένην εἰς τὴν κατωτάτην τῆς ἐσχάτης ἀναξιοπρεπείας βαθμίδα. Δὲν πρέπει ὅθεν νὰ ἀπαιτῶμεν παρὰ τῆς ἱστορίας, τῆς ὁποίας ὁ μόνος καὶ κύριος προορισμὸς εἶνε ἡ γυμνὴ ἐκθεσις τῆς ἀληθείας, πάντοτε νὰ πλέκῃ πανηγυρικοὺς καὶ ἐν περιστάσει, οἷαι συμβαίνει νὰ εἶνε εἰς τὰ κατὰ τοὺς Μηλίους καὶ Ἀθηναίους, τοὺς ὁποίους μάτην ὁ Διονύσιος ἐπιχειρεῖ νὰ ἀπαλλάξῃ τῆς δικαίως ὑπὸ τῆς ἀδεκάστου ἱστορίας εἰς αὐτοὺς ἐπιρριπτομένης μομφῆς.

Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς σοφῆς τοῦ Κρυγέρου θεωρίας καὶ τῆς ὀξείας αὐτοῦ παρατηρήσεως, ἂψ οὐ ἐτέθη τὸ ζήτημα εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ θέσιν, καὶ διὰ τῆς ἐν παραλληλισμῷ ἐξετάσεως τῆς ὁδοῦ, ἣν ἀγαπᾷ πάντοτε ἡ πολιτικὴ νὰ τρέπται, κατεδείχθη τὸ ἀληθὲς καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν ὑπὸ Θουκυδίδου ἱστορουμένων, ἂν μὴ περιττὴ, ἀλλ' οὔτε καὶ λίαν ἀναγκαῖα φαίνεται ἡ περαιτέρω ἐξέτασις τοῦ θέματος τούτου· διότι ἐπὶ τέλους αὐτὰ τὰ πράγματα, αὐτὴ ἡ ἀδικαιολόγητος καὶ χάριν ἐπεκτάσεως τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἐπέμβασις τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Μῆλον καὶ ἡ ἀκολουθήσασα αὐτὴν δυστυχῶς σφαγὴ τῶν ἀτυχῶν Μηλίων εἶνε σαφεστάτη πρακτικὴ ἀπόδειξις τοῦ προηγηθέντος θεωρήματος. Τοιαῦται πράξεις ἀναλόγου αἰτίας, ἥτοι ιδέας καὶ σκέψεις προϋποθέτουσιν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Διονύσιος θέλων νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ μετώπου τῶν Ἀθηναίων τὴν αἰσχρὰν κληῖδα, ἣν ἐμποιοῦσι βίβανσοι ἀρχαὶ καὶ στρεβλαὶ θεωρίαι ἐπικαλεῖται πρὸς τοῦτο καὶ πρόσσωπα καὶ χρόνους καὶ δὴ καὶ τὸ ἐνδοξον παρελθόν τῶν Ἀθηνῶν ἀπαντῶντες ἀμέσως εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὅτι τὸ παρὸν δύναται μὲν νὰ κληρονομήσῃ παρὰ τοῦ παρελθόντος δόσιν τινὰ φιλοτιμίας καὶ ἠθικῆς ὑπερηφάνειας ὄχι ὅμως ποτὲ καὶ τὸν μαγικὸν χιτῶνα τὸν ἀποκρύπτοντα ἀκόμη καὶ τὰ φοβερώτατα αὐτοῦ στίγματα, ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ τῶν ὑπολειπομένων θέσεων τοῦ ζητήματος.

Ἐν τῇ ἐξέτασει δὲ ταύτῃ παρέχοντες ὡς οἶόν τε πιστὴν εἰκόνα τῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἔνεκα λόγων ἀποχρώντων ἠθικῆς καταπτώσεως τῆς κοινωνίας, ἥτις ἐγέννησε καὶ ἐθρεψε τὰ εἰς τὴν Μῆλον δρῶντα πρόσσωπα, θέλομεν δεῖξει τὴν ἀλήθειαν τῶν παρὰ Θουκυδίδην καὶ συγχρόνως θὰ δικαιολογήσωμεν τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοιούτων σκληρῶν ἀρχῶν ἐν Ἀθήναις, οὕτως ὥστε πρὸς πάντα νὰ συμβιδάξωνται τὰ ἐν τῇ Μῇλῳ.

Ἐν Παρχμυθίᾳ, 1 Δεκεμβρίου 1893.

MIX. I. ΖΙΑΚΑΣ.

(Ἀκολουθεῖ).

potissimum assecutus est, quod legatos, qui totam civitatem repraesentant, huius rationes eloquentes induxit. Hi igitur non e sua, sed e republicae persona dicunt; non singulorum hominum, sed universae civitatis sentienti, agendique ratio declaratur. Quae quod prava et perversa apparet, non scriptori vitio verti potest. Qui veritatem Dionysius aut panegyricum voluit esse historiam aut nonnisi ex panegyricis et tragoediis Athenas noverat.» Krueg ad Dionys. p. 176 xx² Thuc. Beil. Pelop. Vol. III Sect. 1 § 85. Er. Poppo, ἐν Αεψίᾳ 1879.